

РОДНОТО КНИГОИЗДАВАНЕ МЕЖДУ ТРАДИЦИЯТА И МОДЕРНИЯ СВЯТ

Доц. д-р Стефан Коларов

1.

В динамиката на съвременния живот и неговото многообразие като че ли проблемите на книгата на пръв поглед не са сред водещите. Годините на прехода и у нас, и в останалите страни, с които бяхме обединени през изтеклите десетилетия след Втората световна война, са белязани от острите икономически и идейни кризи, от обществения срив на ценностите, от бързото социално разслояване на населението и дори безпътицата на много хора, на цели поколения. Както е известно, България не бе пощадена от нито едно отрицателно явление, съпътстващо търсенето на новите демократични пътища на развитие. И все пак след рухналата идеология на предходния режим, макар и по-бавно, съзряват новите идеали, търсят се морални и етични опори, възкресяват се стари митове и се рушат безпощадно и недалновидно понякога съвременни, или поне тези, които бяха символи на вчерашния ден. Ето къде трябва да се търсят и корените на разрасналата неимоверно широка и мащабна книгоиздателска дейност.

Ако направим един твърде бегъл преглед на „промените“ в дейността на издателите, ще видим няколко основни тенденции, които очертават цялостната картина. Естествено веднага се налага броят на занимаващите се с книгоиздаване. Докато допреди десетина години у нас имаше 20 държавни издателства, сега те според несигурната статистика са 3600, а някои споменават дори цифрата 7000. Няма да спорим много или малко е това за

бедна и с намаляващо население България, чийто език все пак не е световен, нали? Ако търсим някаква съпоставка обаче с броя на бюрата за обмяна на валута или с неизброимите барове и дискотеки, тази цифра заслужава, ако не адмиращия, то поне похвално и положително отношение. Защото по-добре и здравословно за нацията ни е да никнат като гъби издателства, отколкото кръчми и кафенета, не става въпрос за това, че и те са нужни. Можем да приемем, че дори и слабата книга, както сочи Мигел де Унамундо, е полезна и може да се научи нещо от нея, от безделието и апатията.

Книгата сблъска интересите на
сериозни издатели и безскрупулни печалбари,

извади на показ професионалното разбиране на стойностите в издаването на истинска, необходима литература от всички области на знанието, и жадни за бързо трупане на пари невзрачни хорица, някои от които полуграмотни, други безнадеждни графомани, търсещи лесна слава. С присъщата на българина пристрастеност както във всички останали сфери, така и в книгоиздаването, започна разрухата и разграбването, оплячкосването на издателства, чиято емблема бележеше най-високата степен на професионализъм и чиито завоевания остават като едни от върховите достижения в цялата история на националното книгоиздаване, която за съжаление не е така богата, както на десетки други страни по света. Евтини и криво-

разбрани „политически“ страсти, пригаждачество и примитивизъм премахнаха от името на „Народна култура“ народна, но и това не спаси издателството, чието реноме все още остава недостижимо. Същото става и с „Народна младеж“. Едно от най-солидните издателства, чиито книги, сигурен съм, ще ползват още няколко поколения българи – „Български писател“, попадна в ръцете на редактори, които имаха неблагоприятното да правят експерименти във време, когато те най-малко са полезни и нужни. Бе пропиляно такова богатство, че и най-трезвият ум не би могъл да намери оправдание как стана така, че от издателството на Съюза на българските писатели остана само „запазената марка“. Ограбената му продукция обогати лесни и хитри печалбари и полуинтелигенти, а то престана да съществува. Не мога още да си обясня защо това стана, когато председател на Съюза бе не кой да е, а писател от ранга на Николай Хайтов!

Не оцеляха в битката за живот създаденото с толкова любов и умение от покойния Николай Янков „Отечество“, което с многобройните си библиотеки възпита няколко млади поколения в любов към словото, както и наложилиите се със самостоятелната си политика, въпреки държавната „шапка“ издателства – във Варна „Георги Бакалов“ и в Пловдив „Христо Г. Данов“. Броят се на пръсти изданията на „Наука и изкуство, на „Български художник“, на „Свят“, на „София прес“, Военното издателство и редица други. Това не е реквием за книгоиздателската дейност у нас, а тъжна констатация за неразумното и непрозорливо запазване на завоюваното. Защото десетки творци и редактори бяха направо прогонени, останаха извън духовните пространства на читателя, а местата им бяха заети от маниакално амбициозни хора, които демонстративно показаха и показват нисък вкус, художествена безпомощност, търгашество в храма на книгата.

И все пак въпросът

има ли ренесанс в родното книгоиздаване?

е основателен. На пръв поглед веднага се забелязва изключително изобилие на книжния пазар. Най-голямата „книжарница“, както я определят, на софийския площад „П. Р. Славейков“

се „пука по шевове“ от книги. Значи въпреки мрачните сенки по лицето на националното книгоиздаване, излизат масово заглавия. Най-напред трябва да се отбележи, че редица нови издателства се наложиха с разнообразното си продукция. Пред своите имена те поставиха модното днес – Издателска къща. Без да търся степенуване или пълнота, мога да изброя няколко издателства, които защитиха престижа на тази сериозна и отговорна дейност – „Христо Ботев“, „Захарий Стоянов“, „Труд“, „Хермес“, „Колибри“, „Прозорец“, „Сиела“, „Лик“, „Стрелец“, „Слънце“, „Анубис“, „Слово“, „Пан“, „Библиотека 48“ и други. Издателството на БАН „Проф. Марин Дринов“, университетските издателства – „Св. Климент Охридски“, „Св. св. Кирил и Методий“, „Паисий Хилендарски“, „Константин Преславски“ и др. изпълняват достойно своята мисия да разпространяват светлика на научното знание чрез своите издания в трудната пазарна конкуренция, без да поднасят печалбарски заглавия.

Една от най-старите традиции на нашето книгоиздаване е прецизният професионален подбор на книгите. Създателите на първите български печатници Никола Карастоянов от Самоков и архимандрит Теодосий Синаитски от Дойран са следвали светлия път, очертан от трите големи книжовни школи – Преславската, Охридската и Търновската, разбирали са своето призвание и мисия на родолюбци и просветители и са понасяли ударите на властта и съдбата стоически. Малкото издадени от тях книги трасират верните посоки на нашата книга. Петко Славейков, Любен Каравелов и Христо Ботев в най-сурови времена положиха своя талант в темелите за творчество и просвета, живяха и работиха при неимоверно трудни условия, но издигнаха критерия за ярко и непреходно слово, за оценка на българската и чуждата книга. Ботев безкомпромисно воюва за създаване на произведения на висотата на времето и идеите на свободата и бъдещето. Несправедливата му критика срещу учителя Петко Славейков, публикувал първото му стихотворение в своя в. „Гайда“, срещу другаря и събрата по перо Вазов, срещу Григор Пърличев, с всички уговорки, може да се приеме за еталон, за истински закон в областта на книгоиздаването.

Защото изминалите повече от десет години очертават и възход, и невероятно падение в книгоиздаването ни. В разгара на политическите страсти и битки, на фона на площадните бдения и митинги, потомците на Алековия Бай Ганьо прибързано и без да им мигне окото извадиха на бял свят дълнопробна книжнина и я поднесоха щедро на объркания читател. Не бяха забравени „шедьоври“ с твърде съмнителна стойност като „Мъртвите сибирски полета“ или „Цариградските потайности“, като затрупани от времето и забравата автори на лековата и дълнопробна литература, чиито имена витаеха в разговори и спомени, но те самите бяха надживели „произведенията си“. Чудновати и странни сюжети и герои изместваха безсмъртните книги на големите български поети и писатели, на Лев Толстой и Достоевски, Пушкин, Лермонтов, Гогол, на редица западноевропейски и американски писатели с тяхното класическо наследство. Библиотека „Арлекин“ и безброй „романчета“ идваха да заситят глада от дълнопробна полицейска и еротична книжнина, създадена от безцветни и бездарни пера. Книгоиздателите платиха, а някои от тях още плащат, твърде висока цена в периода на първоначалното натрупване на капитала. В

неравния двубой срещу чуждестранното нашествие

безпомощната, обезкръвена и парализирана поради материалното си незавидно положение, родна книга капитулира. Преводната литература има своето място и съвсем не искам да накънявам нейните достойнства, когато те са действителни. Но нарушената мярка, „криворазбраната цивилизация“, безпардонното и скудоумно подценяване на произведенията на нашите писатели и най-добрите ни преводачи дадоха простор на ширещата се безкритичност, на недалновидното и убого мислене, на всеядността. Така у нас станаха известни автори и книги, които не са познати дори в страните, където живеят и пишат.

Наистина бележити личности, техният живот и принос, поради пресилената идеологизация останаха непознати за няколко поколения читатели. На български излязоха съчиненията на Фр. Ницше, К. Г. Юнг, Н. Бердяев, М. Фуко, Е. Фром, М. Елиаде, М. Вебер и много други. Най-последен преведен и последният том от „В търсене на

изгубеното време“ от Марсел Пруст. Макар и недостатъчно, вече са представени няколко книги на В. Улф. Могат да се изброят десетки заглавия, непропускани поради „класово-партийния критерий“ или поради догматично и елементарно отношение към Запада и неговата литература. Но един парадоксален факт не спира да ме вълнува. При толкова добри преводачи, защо все още на български не се появява „библията“ на модерната проза „Одисей“ („Улис“) на Дж. Джойс? Не е ли това показателно как неразумната преводаческа политика оставя световното произведение все още непознато за истинския му ценител у нас. Наистина това е много „мъчна“ книга, за нея се иска къртовски труд, тъкувател и ценител, който да ѝ посвети може би години. Валери Петров отдаде целия си творчески живот, освен на личното си творчество, и на гениалното наследство на Шекспир.

Затова по-лесно и със сигурна печалба е да издаваш заглавията, бълвани на пазара от издателските къщи „Бард“, „Рива“, „Обсидиан“, „Гарант-21“, „Коломбина“ и други с подобен профил. Благодарение на тях „масовата продукция“, създадена от Джаки Колинс и Нора Робъртс, от Джон Гришъм и Робърт Лъдълм, Робърт Дохърти, Джейн Ан Кренц, Джим Браун, Робърт Паркър, Д. Б. Уафа... Има ли смисъл да ги изброявам? Дори на най-пристрастените им почитатели у нас те започват да навяват умора или лека досада. Клишетата се налагат след втория или трети роман, илюстриран и поднесен на български като бонбониера. „Розовата“ книжнина има своя потребител. Все пак не е нужно да бъдем нито закъснели моралисти, нито предвзети пуритани. Нали затова издателство „Кротал“ (поредното безумно издателско име!) предлага „Порно“ от Ървин Уелш, рекламирана масово на вестникарските страници за книги.

Но бележитите издатели от по-близкото и от по-далечното минало съумяваха да поддържат своето реноме, да търсят умния „баланс“ на родно и чуждо, да превеждат изтъкнати творци при много по-мизерни от днешните условия. Как са работили Христо Г. Данов и Драган Манчов, Александър Паскалев, Георги Юруков, Христо Хаджиев, Славчо Атанасов, Игнатов и синовете, да не изтъквам повече имена. Те привличат за автори и преводачи талантиливи български поети и писатели, насърчават

ги, подпомагат ги и разчитат на техния денонощен изнурителен, но благороден труд. Нали така съществуват години наред Димчо Дебелянов, Николай Лилиев, Йордан Йовков, Елин Пелин, Людмил Стоянов, Христо Радевски, Константин Константинов и десетки други. Константин Константинов благодарение на своя издател превежда „Малкия принц“ на Антоан дьо Сент Екзюпери веднага след излизането на книгата във Франция, и то през време на Втората световна война. Нима в издателска къща „Бард“ няма един интелигентен редактор, който да привлече преводач за „Одисей“ на Дж. Джойс и така да остави наистина трайна диря в родното книгоиздаване. Защото много от предлаганите „бестселъри“ са едnodневки и наивно е да се смята, че повечето книги и на това издателство, както и например поредицата „Избрани романи“ на издателство „Компас“, имат дълъг живот.

Съперничеството между издателите ни е наложително да се изгради не върху издания, които имат евтин успех и бърза печалба, а за издирване и представяне на автори и произведения от цял свят. Защото преобладаващата американска продукция носи отличителните белези на Холивуд и неговите елементарни „художествени“ щампи. Наивно-сентиментални или брутално-вулгарни, те въздействуват върху примитивното съзнание, прикриват острите психологически и социални проблеми, забавляват, но не носят духовна наслада, не се превръщат в културен празник, а той е нужен на съвременника, на всеки, който предпочита живото и вълнуващо слово пред литературната конфекция.

Българските писатели и българската книга в неравното състезание с чуждестранните автори и главия ще останат несъмнено още дълги години в

Бермудския триъгълник на времето.

Въпросът е сложен, за да го разгледам и едва ли това е възможно, но надежда будят трайните усилия на немалко издатели да представят родната литература. Поредиците на „Захарий Стоянов“, „Христо Ботев“, „Стрелец“, „Слово“, „Библиотека-48“, „Жанет-45“, „Хермес“ и др. са показателни. Подпомагани, издателите предложиха произведения от майстори на съвременното слово като Йордан Радичков, Блага Димитрова, Ивайло Петров, Генчо Стоев, Антон Дончев, Павел Матев,

Христо Фотев, Константин Павлов, на много от творците, които тепърва ще налагат своите търсения и завоевания. Дебютират и млади автори. Променя се и отношението към класиката.

Безспорен успех за нашите издатели е попълването на „белите полета“ от историята на българската литература, от цялостното представяне на имена, които до вчера оставаха непознати или неиздавани цели десетилетия. Такъв е случаят с Яна Язова. Нейната поезия отново намери днешния си ценител. След успеха на трилогията ѝ „Балкани“, издадена още от „Български писател“ през 70-те и 80-те години, се появиха романите ѝ „Война“ и „Александър Македонски“. Академичното издателство публикува най-важното от кореспонденцията между писателката и проф. Александър Балабанов и така разкри „историята“ на тяхната невероятна любов. Някои от „модернистите“ като Чавдар Мутафов също заеха достойното си място в литературната ни история. Излязоха произведенията на Владимир Полянов, неговите спомени. Солиден том представи проф. Спиридон Казанджиев с есета, писма, страници от дневник. От съвременните ни писатели заслужена оценка и внимание намери Стефан Гечев. Появи се и дневникът на Христо Радевски.

Струва ми се, че това е един от най-верните пътища да се защити и съхрани националното литературно богатство. Непредубедената, изчистена от политически пристрастия и догматизъм оценка, може да покаже профилите на десетки творци. Грижовността на издателите е наложителна, за да се опази наследството от разруха и забрава. Не са редки случаите, когато повечето от тях некомпетентно или прибързано „подбират“ творби, оформят томче и го предлагат и така непълноценно се представя авторът и неговите произведения. Пренебрегва се нашата литературна критика, не се цени и използва мнението на литературните историци и специалисти. Ще взема пример пак от издателската практика до Девети септември 1944 г. Христо Хаджиев привлича в „Хемус“ за сътрудници и редактори високообразовани специалисти, писатели, като разчита на техния верен вкус, на широката им култура. Благодарение на Славчо Атанасов творец като Николай Райнов подготвя сборниците с български и чуждестранни народни

приказки. Така са работили и други издатели с Ран Босилек, Ангел Каралийчев, Елин Пелин и благодарение на тази практика се появяват произведения, нужни на младите читатели. За съжаление сега забелязваме по-често самонадеяност, отколкото нужния професионализъм. Например поредицата на „Пан“ с произведения от български автори за деца и юноши страда от сериозни слабости при подбора и представянето на отделни творби – нехарактерни за отделния поет или писател, остарели или поднесени без нужния коментар. Тази специализирана издателска къща има своите завоевания, връзката с немската традиция и опит също оказва своето влияние, но българската поредица би могла да бъде много по-ярка и прецизна, а точно тя е една от най-слабите в подбора.

Въпросът за издателските поредици и библиотеки заслужава специално внимание, защото заедно с преобладаващия все още

хаос в съвременното книгоиздаване у нас,

той съвсем не е маловажен. Много лесно е да се обяви една поредица за „Избрани романи“ или „Американски хроники“, или каквото щете име да ѝ сложите, по-важното и отговорното е свързано с подбора на писатели и книги, или автори от определена област на науката и знанието, които имат приносно значение, а не са търсачи на евтина слава или прибързано признание. У нас стават все по-популярни поредиците с речници и енциклопедии, тъй като не бих казал, че имаме сериозни завоевания и тази традиция, дори от миналото, почти не присъства със своите представители и завоевания. Приносът на Братя Данчови е единичен и самотен за много десетилетия. Енциклопедия „България“ на ИК „Труд“ е колективно и солидно дело и заслужава най-висока оценка. Издателите разчитат на чуждия опит и продукция. Наистина поредиците на „Ларус“ са ценни, но те са създавани за собствени нужди, а преведени и издадени у нас, съдържат съществени непълноти, особено ако се обърне внимание на някои доста едностранчиво и избирателно представени, според френската оценка, факти и събития. Така е с превеждането и на енциклопедични издания от други езици. Макар че това е положително явление, хубаво би било далновидните и грижовни издатели да потърсят автори и

авторски колективи – в институтите на БАН, в университетите ни, където има подготвени специалисти. Като автори те биха могли да подготвят наши енциклопедии с повече пълнота, и, което съвсем не е маловажно, с представянето на българската история и националния принос в световната цивилизация. И най-беглият преглед на чуждите енциклопедии и речници, веднага показва, че за България и за нейните именити представители инцидентно се пише или това, което е публикувано, често пъти грешно, или най-малкото непълно.

Друг жанр, който също няма богата традиция у нас и може да се стимулира от отделни книгоиздатели, е жанрът на биографията. За големите българи няма солидно издадени книги, въпреки натрупаната книжнина. Ние нямаме автори като Андре Моруа или Стефан Цвайг, които чрез романизираната биография правят популярни личности от различни епохи. Посочих късното реабилитиране на Яна Язова като творец и нейният принос в това отношение се оказва забележителен – написаното за Левски и Бенковски от нея може да послужи като сериозен принос и по отношение на биографичния литературен жанр, който има за своя първосъздател у нас – Захарий Стоянов и неговите книги за Левски и Ботев. Смятам, че една издателска поредица, заангажирава автори, които биха написали подобни книги за нашите велики личности, ще запълни сериозна празнота.

За да разпространи своята безсмъртна „История славенобългарская“, Паисий е разчитал на преписвачи-родолюбци. Сега в началото на XXI век съвременният книгоиздател благодарение на техническите открития може да издаде в многохиляден тираж всяка книга. Така той се вписва в модерното битие на всеки човек и влияе върху неговото развитие. Не бих искал в размислите ми за родното книгоиздаване да преобладава песимизмът. Националният стоицизъм, изпитан във времето, е безспорна мярка и за развитието на нашата литература, и за нашето издателско дело. Въпреки трудностите, творци и издатели могат да постигнат онези върхове, които ще очертаят новите духовни кръгозори на наследниците на светите братя Кирил и Методий и величието на тяхното слово.